

Erakondlikud presidendivalimised

Meelis Atonen (RiTo 4), Riigikogu liige, Reformierakond

Seekordsed presidendivalimised kujunesid selgelt erakondlikeks valimisteks. Seda võib pidada Eesti poliitilise maastiku küpsuse ja kindlasti ka poliitiliste erakondade tugevuse tunnistuseks.

Põhiseaduse Assamblee kõige pessimistlikumalt meelestatud rahvuslased ei osanud halvimaski unenäos ette näha, et enam kui kümme aastat pärast kommunistliku režiimi kokkuvarisemist valitakse uue sajandi esimestel presidendivalimistel Eesti presidendiks endine ENSV Ülemnõukogu esimees ja EKP Keskkomitee sekretär. Kuid just seda võimaldas Assamblee poolt põhiseadusesse sisse kirjutatud presidendivalimiste kord, mis 1992. aastal rahvahääletusel heaks kiideti. Arnold Rüütli eemalehoidmiseks riigi esimese mehe postist nähti 1992. aasta presidendivalimisteks ette erikord, mis poliitiliste jõudude koostöös ka edu tõi: ehkki rahvas eelistas esimeses ringis selgelt Ülemnõukogu esimeest, valis Riigikogu enamuse valimiste järgmises faasis presidendiks endise välisministri Lennart Meri.

Ilmselt ei uskunud seekordsetel valimistel Arnold Rüütli šansse tema oma erakondki. 1999. aasta parlamendivalimiste eel põhjendas Rahvaliidu esimees Villu Reiljan fakti, et partei peaministri kandidaat ei ole Arnold Rüütel, kinnitusega, et tema elutöö on tehtud. Vaevalt pidas või peab hea naljamehena tuntud Rahvaliidu esimees presidendiametit peaministri omast vähem oluliseks.

Iga kord omamoodi

Viimased presidendivalimised erinesid selgelt eelmistest. 1992. aasta valimisi võib nimetada heitluseks uue ja vana vahel. Ja ehkki niinimetatud uued jõud esitasid mitu kandidaati, võib väita, et nende ühine huvi oli ära hoida endise tippkommunisti presidendiks saamine. 1996. aasta valimised olid sisuliselt heitlus senise presidendiga jätkamise poolt või vastu. Mitu poliitilist erakonda ja nende liidrid kandsid eri põhjustel võimulolnud presidendiga Lennart Meri vastu poliitilist vimma ning üritasid tema positsiooni kõigutada. Ja ehkki valitseval presidendil tuli heidelda mitme võistlejaga, taandus küsimus lõpuks üksnes sellele: kas Meri poolt või vastu?

Seekordsed presidendivalimised kujunesid erakondlikeks valimisteks. Seda võib pidada Eesti poliitilise maastiku küpsuse ja kindlasti ka poliitiliste erakondade tugevuse tunnistuseks.

Ehkki ajakirjandus otsis ja pakkus välja, ei leidunud valimiste põhifaasis ühtegi parteideülest ehk rahvusliku ühtsuse kandidaati. Kas on tegu Eesti väiksusega – kõiki peeti niikuinii kellegagi seotuks – või puudus kõiki rahuldav kandidaat, näitab aeg.

Kandidaadid

Võimalike presidendikandidaatidena käidi välja üllatavalt palju inimesi. Poliitilised erakonnad ning ka lihtsalt poliitikasõprade klubid nägid presidendivalimistes suurepäraselt võimalust

oma erakonna, selle esindaja või koguni esindajate ja ilmavaate tutvustamiseks. Tegelikult oli kohe presidendivalimiste kampaania alguses selge, et realselt suudavad sündmuste kulgu sekkuda ainult need kandidaadid, kel seljataga tugev erakond.

Lõplikud erakondade kandidaadid selgusid eri moel, ometi on sümboolne, et kõik Estonia kontserdisaalis kandideerinud neli presidendikandidaati said erakonna ametlikeks kandidaatideks tugeva eelvaliku sõela kaudu oma erakonnas. Peeter Kreitzberg pidi Keskerakonna sees tõestama oma paremust Siiri Oviiri üle. Reformierakond korraldas seitse linna läbinud presidendituuri, mille järel Toomas Savi edestas partei üldkogul Märt Raski ja Toomas Vilosiust. Isamaaliidu heitlus, milles Peeter Tulviste edestas napilt Tunne Kelamit, oli sedavõrd traagiline, et mõjutab veel pool aastat hiljem erakonna sisekliimat. Ehkki Arnold Rüütli kerkimist Rahvaliidu presidendikandidaadiks võib nimetada oodatuks, et mitte öelda seaduspärasuseks, tekkisid temalegi erakonna sees konkurendid, kes küll lõpuks taandusid.

Teised kandidaadid jäid lõpuks tagaplaanile. Ilmselt ei meenu presidendivalimistega seoses enam paljudele Peeter Paemurru, Jevgeni Tombergi, Aarand Roosi jmt nimi. Matti Päts on küll paljudele tuttav, kuid tema tõestas pigem, et üksnes ajaloolise nime ja väikese klubi toel pole võimalik edu saavutada.

Pisut teine lugu oli Andres Tarandiga. Mõõdukad olid paar aastat tagasi esimesed, kes oma presidendikandidaadi välja reklaamisid. Nende kampaanias jäi oma kandidaadi plakatite prügiurnidele kleepimine aga ainsaks konkreetseks sammuks. Poliitilise kauplemise tulemusena seati Tarand Riigikogu esimeses voorus ka üles, ent tegu oli pigem plaanitud avantüüriga, mis hiljem kujunes reeglipäraseks taandumiseks.

Valimiste kolm faasi

Keerulise valimissüsteemi tõttu oli keerukas ka presidendivalimisteks valmistumine. Valimiste etapid nõudsid erinevat lähenemist ning lõpptulemus näitas selgesti, kes milliseks faasiks kõige paremini oli valmistunud.

Riigikogu voorud olid kõrge 68-häälelise künnise tõttu määratud juba ette nurjumisele. Riigikogu kolmes voorus võinuks president valituks osutada üksnes sel juhul, kui oleks leitud peaaegu kõiki poliitilisi jõude rahuldav kompromisskandidaat. Olukorras, kus koalitsioon ja opositsioon igapäevapoliitikas selgelt konfrontatsiooniasusid, oli kokkuleppe võimalus pigem teoreetiline.

Valijameeste kogu väljavaateid hinnati erinevalt. Lõppkokkuvõttes osutus otsustavaks valimiste-eelne töö konkreetsete valijameestega. Ometi polnud kogu otsustusvõime sugugi kindel. Kohalikest omavalitsustest valitud 266 valijameest tulid kindlasti presidenti valima, kuid tasavägise heitluse korral olnuks Riigikogu liikmeil siingi võimalus valimisprotsessi rikkuda ning otsustamine tagasi Riigikokku viia. Tagantjärele tarkusena teame, et leiduski poliitilisi jõude, kes üritasid presidendivalimisi tõkestada – 25 rikutud sedelit on selle selge kinnitus. Presidendivalimiste rikkumiseks piisanuks kõigest kolme poliitilise mänguri lisandumisest.

Omaette faasiks võib pidada ajaliselt kogu presidendivalimiste perioodi katvat kandidaatide avalikku kampaaniat. Avalikkuse toetuseta ei saanud edule loota ükski kandidaat. Ning kõige kaugemale jõudsid ka avaliku arvamuse uuringuis kõrgema positsiooni saavutanud kandidaadid. Avalik kampaania kippus vahepeal varjutama koguni valimiste reaalselt protseduuri. Nii mõnegi kandidaadi valimisstaap ei andnud endale lõpuni aru, et toetuse saamiseks tuleb suhelda ja mõjutada konkreetseid valijamehi, millele avalik arvamus vaid soodsa tausta loob. Hasarti sattus ka ajakirjandus, kes ei suutnud vahet teha, kellel on reaalsed võimalused, kes ehitab õhulosse.

Riigikogu voor

Kuna enne presidendivalimiste voore Riigikogus sõlmisid kõik seal esindatud erakonnad salasobinguid välistava avaliku kokkuleppe ning avalikult olid koostööst Riigikogu voorude ajal teatanud üksnes Isamaaliit ja Mõõdukad, puudus presidendi valimise võimalus Riigikogus. Seetõttu otsustasid nii Rahvaliit kui ka Reformierakond mitte esitada oma kandidaate Riigikogu voorudeks ja oma hääli teistele mitte anda. Rahvaliit küll muutis oma varasemat otsust ning see võinuks vähese valimisseaduse tundmise tõttu kalliks maksma minna.

Mõistes, et avalikus kampaanias ollakse konkurentidele lootusetult alla jäänud, soovisid Mõõdukad minimaalsete panustega mängides saada presidenti, käies Riigikogus koalitsioonipartneritele välja keerulise integraalsüsteemi, mille rakendamine esimeses voorus võinuks Andres Tarandist ka presidendi teha. Mõõdukad taotlesid oma kandidaadile, kellel oli nii avaliku arvamuse kui ka võimalike valijameeste küsitlustes ainult paari protsendiline toetus, kogu koalitsiooni hääli. Valimise võinuks tagada Keskerakonna juhi mängurõõm, kes sel hetkel Arnold Rütli šansse ei uskunud, pidades neid nõrgemaks isegi oma erakonnakaaslase Peeter Kreitzbergi omadest.

Riigikogu voorude märkimisväärne sündmus oli kindlasti kodusõda opositsioonileeris, kui Keskerakond Rahvaliidu üle mängis, viies oma kandidaadi otse valijameeste kogusse. Tagantjärele võib nentida, et Rahvaliidu hirmul olid suured silmad ja Keskerakonna võit osutus Pyrrhose võiduks.

Valijameeste valik

Valijameeste ette jõudis ainult neli kandidaati. Matti Päts ei leidnud ilmselt 21 ülesseadjat ning Andres Tarand loobus võimalusest küll ülesseatud saada, aga koguda vähem Riigikogu voorus saadud 38 häälest.

Valijameeste kogu eel jäi mulje, nagu oleks selle liikmete arv määramata. Iga erakond ennustas endale võitu. Keskerakonna liider Edgar Savisaar nimetas oma kandidaadi poolt hääletajate arvuks vähemalt 120. Peaminister Mart Laar teadis Peeter Tulvistel olevat kaugelt üle saja toetaja. Küsitlused näitasid sadakonda toetajat ka Toomas Savile ning Arnold Rüttille. Keegi pidi bluffima. Kes?

Valijameeste kogu esimeses voorus sai selgeks, et kõige rohkem oli bluffinud Keskerakond. Selgeks sai seegi, et Toomas Savi oli koalitsiooni suurima toetusega kandidaat, edestades Peeter Tulvistet isegi siis, kui Isamaaliit ja Mõõdukad oma jõud ühendasid. Arnold Rüütli 114 häält näitas, et Rahvaliit oskas valijameestele kõige paremini läheneda.

Teise vooru eel oli tegelikult kõik lahtine. Ehkki tagantjärele näib kõik matemaatiliselt väga lihtne, on tegelikkus kindlasti keerulisem, sest kõik Kreitzbergi toetajad ei hääletanud Rüütli poolt. Jäävad küsimused: kes üritas valimisi nurjata? kelle toetusel sai Arnold Rüütel presidendiks?

Tegelikult on need küsimused mõttetud. President sai valitud. Kogu tõde ei pruugigi selguda, see ongi salajaste valimiste mõte.

Avalik kampaania

Tagantjärele tarkusena on püütud väita, et kogu avalik reklaam oli presidendivalimistega seoses mõttetu raharaiskamine, sest rahvas presidenti ei valinud ning lõplikke otsustajaid reklaam justkui ei mõjutanud. Tegelikult olid ka valijad osa rahvast ning kindlasti mõjutas nende otsust avalik arvamus. Ükski kandidaat poleks saanud presidendiks avalikkuse toetuseta. Tundmatule või väikese toetusega kandidaadile oleks valijameeste toetuse taotlemine olnud võimatu. Enamik omavalitsustest valitud valijamehi andis oma toetuse kandidaadi võimalusi arvestades, seda just avalikkuse hinnanguile põhinedes.

Mitmel korral segati presidendivalimiste käiku päevapoliitikat. Kurikuulus kommunismi hukkamõistmise avaldus oli selgelt suunatud presidendivalimiste kampaania osa. Ent teema saavutas loodetule risti vastupidise efekti, tõenäoliselt ei olnud mõne kandidaadi meeskond endale lõpuni aru andnud, millise taustaga inimesed tulevad presidenti valima.

Presidendivalimiste kampaaniasse toodi ka haldusterritoriaalse reformi teema. Reformierakonda süüdistati korduvalt reformi põhjalaskmises seoses valimistega. Aeg on näidanud, et tegelikult rikkusid reformi algatajad oma plaani ise, surudes seda ebademokraatlikult ülevalt peale. Küll aga võis reformiteema valesti positsioneerimine vähendada mõnele konkreetsele kandidaadile loodetud häälte hulka.

Kokkuvõttes võib väita, et vastupidiselt loodetule ei toonud päevapoliitika sissetoomine konkreetse teema initsiaatorile kasu.

Ootamatu oli presidendiametit lõpetava Lennart Meri sekkumine valimiste käiku. Ilmselt said sellest vastupidiselt ootustele protesti tugevnemise kaudu enam toetust hoopis toetatud kandidaadi rivaalid.

Kindlasti mõjutas koalitsiooni kandidaate negatiivselt igapäevase poliitilise vastutuse raske koorem. Loomulikult kasutas opositsioon ära iga vähimagi koalitsiooni eksimuse ning mõne koalitsiooniministri kangekaelsus oma kohast kinnihoidmisel ja otsuste langetamisel töötasid veena opositsiooni veskile.

Kindlasti ei saa väita, et presidendikampaanias oleks heidelnud koalitsioon ja opositsioon. Koostööraskusi ja usaldamatust leidis mõlemal poolel. Presidendivalimistel ajas iga erakond oma asja. Mõne erakonna, kes ise lootused oli minetanud, motoks näis olevat: "läks halvasti minul, mingi ka mu partneritel".

Tulevik

Valimiste ajal ja järel räägiti kehtiva valimissüsteemi keerukusest ning maa poole kaldu olemisest. Süsteem on tõepoolest ebaloogiline, aga oli kõigile kandidaatidele varem teada ning võrdne. Ja pärast kaklust rusikatega vehkimine näitas üksnes poliitilise kultuuri puudumist või sügavat pettumust.

Kui Eestis tegutsevad poliitilised erakonnad sõna peavad ja poliitilis-taktikalistel kaalutlustel ümber ei mõtle, valiti vabariigi president valijameeste kogu poolt viimast korda. Ilmselt saab 2006. aastal valitav president mandaadi otse rahvalt. Kõik takistused selleks peaksid olema kõrvaldatud ning vastuväited kummutatud.